

Inledning: En europeisering av svenska lärosäten

Magnus Jerneck

Sverige intog länge, närmast programmatiskt, en kritisk inställning till det europeiska integrationsprojektet (jfr af Malmborg 1994) men omvärderade sin position efter kalla krigets slut och riktade istället, efter vad man skulle kunna kalla en helomvändning, in sig på fullt medlemskap i den europeiska gemenskapen.¹ Intresset för Europa och vad som där pågick blev plötsligt mycket stort. Den beröringsrädsla som tidigare präglat umgänget med kontinenten var nu som bortblåst.

Omorienteringen krävde nya tag. 1990-talet blev ett hektiskt decennium med åtskilliga utredningar och analyser av EU:s tillstånd och framtida utveckling, liksom av Sveriges möjliga inflytande. Utbildningar av tjänstemän på olika nivåer i den svenska staten sattes i gång och det fördes debatter och ordnades konferenser runt om i landet och staten tog initiativ till nya institut och centrumbildningar på temat Europa.² Mobiliseringen var omfattande – och den skedde på alla plan.

Vilken roll hade de svenska lärosätena i allt detta? Var våra statsvetare, jurister, ekonomer m.fl. förberedda på det nyväckta intresset? Att de engagerades i diverse utredningar var en sak – men var de redo att på allvar forska och undervisa om Europa och EU?

Gensvaret var starkt. Det fanns, intressant nog, en allmän Europavurm bland flera akademiker i landet. Även om t.ex. de svenska statsvetarna, med få undantag och till skillnad från både jurister och historiker,³ inte i någon större

1 Jakob Gustavsson behandlar insiktsfullt detta banbrytande skifte i svensk utrikespolitik i sin avhandling från 1998 (Gustavsson 1998). Se även hur Allan Larsson, en av huvudarkitekterna bakom Sveriges omsvängning, beskriver processen i minnesboken *Min europeiska resa* (Larsson 2015).

2 Det tydligaste exemplet är den under statsrådsberedningen lydande Expertgruppen för EU-frågor, sedermera Svenska Institutet för europapolitiska studier, eller kort och gott *Sieps*.

3 Lundahistorikern Sven Tägil hade redan tidigt lagt grunden för en mycket omfattande och nytänkande forskning om Europa medan juristerna i Lund, liksom i Stockholm (Lennart Pålsson respektive Ulf Bernitz), intresserade sig för europarätt.

utsträckning hade sysslat med Europa,⁴ visade det sig att de ganska snabbt var redo att utforska den nyordning som tog form på kontinenten efter murens fall. Nya forskningsfrågor formulerades och flera av landets ledande forskare togs i anspråk.

Bakom engagemanget låg observationen att den moderna staten i växande grad var beroende av sin omvärld, inte bara ekonomiskt utan även politiskt och idémässigt. Rörelseriktningen var emellertid inte ensidig: samtidigt som de internationella institutionerna satte sin prägel på den nationella politiken, öppnade och ökade det internationella samarbetet för inflytande utanför landets gränser. Denna iakttagelse konkretiserades sedermera i den suveränitetskalkyl som så småningom blev tongivande i flera av de studier som togs fram inför de svenska folkomröstningarna om både medlemskap i EU och EMU.⁵ Den europeiska integrationen var inte bara mera krävande än sedvanligt mellanstatligt samarbete, t.ex. för den inhemska demokratins funktionssätt, den gav också kraftigt ökade möjligheter, inte bara för staten utan också för en rad andra samhällsaktörer.

Allt fler problem tvingade fram gemensamma lösningar och nya allianser och beslutsarenor och inte sällan uppstod det man i litteraturen så småningom skulle kalla "flernivåpolitik". Uttryck som "det sammanvävda statsskicket", för att citera ett av bidragen i denna volym, kom i svang (se Bergman & Blomgren).

Omstöpningen av Europa, kommunismens kollaps och den europeiska integrationsprocessens komplexitet och ovanliga uttrycksformer väckte inte bara ett växande empiriskt intresse – hur skall vi på ett passande sätt förstå det experiment och de reformprocesser som pågår framför våra ögon – utan betraktades också som ett intressant och vitalt experimentfält för studiet av centrala politiska problem i skärningspunkten mellan den nationella och den internationella politiken eller mellan gamla och nya politiska strukturer. Hur fungerar de övernationella institutionerna, vilken roll har experterna, hur får man inflytande, vem tar ledningen, på vilket sätt präglar juridiken politiken, hur får man till stånd varaktiga reformer? Osv.

Ungefär vid denna tid – 1998 – bildades också, med Uppsalaprofessorn Sverker Gustavssons i spetsen och med benäget bistånd av Ulf Bernitz,

4 En av de få som ägnat frågan uppmärksamhet var Carl-Einar Stålvant i Stockholm, som redan under 1970- och 80-talen skrivit några översikter över det framväxande samarbetet och Sveriges roll i detta. Se t.ex. 1977 och 1987/1991. Stålvant, liksom flera andra statsvetare, bidrog sedermera med underlagsrapporter till de konsekvensutredningar, som togs fram under de svenska medlemskapsförhandlingarna. I Lundaantologin *Modern demokrati*, en lärobok på grundutbildningen i statskunskap från början av 1960-talet, fanns också med ett kapitel om det dåvarande EEC, författat av Bengt A. W. Johansson, sedermera generaldirektör för Luftfartsverket. I övrigt var det rätt så tunnslätt. Den ende som vid denna tid kunde stoltsera med en avhandling på europatemat var Mats Bergquist, som 1970 disputerat på den svenska EEC-debatten, också det i Lund. Det skulle dröja ytterligare ett drygt kvartssekel innan nästa svenska avhandling i statsvetenskap med europaanknytning såg dagens ljus. Se Leif Johanssons analys (2010) av 120 års svensk statsvetenskaplig avhandlingsproduktion.

5 Se t.ex. *Suveränitet och demokrati* (SOU 1994: 12) samt den s.k. Calmforsrapporten, *Sverige och EMU* (1996:158).

professor i Europarätt vid Stockholms universitet och Lars Oxelheim, företagsekonom från Lund,⁶ de tre nationella nätverken för Europafrågor.⁷ Ämnena juridik, statsvetenskap och ekonomi sågs naturligen som centrala för förståelsen av både det europeiska integrationsprojektet och den östeuropeiska demokratiseringsprocessen och uppgiften var, förutom att sammanföra landets institutioner inom respektive disciplin, ingen mindre än att popularisera svensk Europaforskning för en bredare allmänhet. Detta har man lyckats med, och det med imponerande konsekvens: i år, 2026, kommer den tjugonionde volymen ut av antologin *Europaperspektiv*, denna gången med rubriken *Sammanhållning för ett slagkraftigt EU* (Lundqvist, Michalski & Oxelheim 2026). Redaktörerna, liksom de enskilda författarna, representerar samtliga de tre nätverken.

Ämnesnätverken har varit synnerligen viktiga för att hålla ihop institutionerna över landet, med sina gemensamma konferenser och bokprojekt; det är emellertid viktigt att understryka att de olika universitetens satsningar inte bara skett inom en nationellt avgränsad ram utan också genomförts i intensiv dialog med internationella samarbetspartners, lärosäten och EU-institutioner. Europeiseringen var – och är – i sig inte bara ett forskningsobjekt utan innebär också ett annorlunda och vidare förhållningssätt till politiken och vetenskapen och krävde därför breda kontaktytor. Av det skälet drogs så småningom svenska universitet och högskolor in i ett större europeiskt samarbetsmönster som omfattade både studentutbyte, undervisning och forskning (jfr Haikola & Östling 2025; se även Östling i denna volym), något som i hög grad fortfarande är centrala aspekter av dagens universitetsliv.

Vad gjorde man då mer konkret för att förbereda sig? Vi har i detta specialnummer⁸ nu nöjet att kunna berätta om hur det gick till vid fyra av våra stora universitet: Lund, Göteborg, Stockholm och Umeå, men också vid två av våra högskolor, Södertörn och Växjö (varav den senare fått universitetsstatus och så småningom kommit att ingå i Linnéuniversitetet). I samtliga fall handlade det om medveten mobilisering och inte sällan om en omställning i förhållande till traditionell undervisning och forskning; helt nya kursprogram togs fram, ibland på kandidatnivå, ibland på mastersnivå, program som än idag är att betrakta som prestigeutbildningar med starkt internationellt söktryck.

6 Till kretsen knöts snabbt också statsvetarna Janerik Gidlund, Kjell Goldmann, Rutger Lindahl och Christer Jönsson.

7 Verksamheten finansieras med hjälp av särskilda medel som avsattes av riksdagen efter förslag i forskningspropositionen hösten 1997. Resurserna används gemensamt för kurser, konferenser och arbetsmöten.

8 Idén att åstadkomma ett specialnummer på temat "En europeisering av svenska universitet" väcktes i samband med en halvdagskonferens i Lund den 13 november 2024, på dagen 30 år efter folkomröstningen om EU 1994, där några av författarna i detta nummer, Flodgren och Östling, höll föredrag. Efter att bägge tackat ja till att medverka i ett tänkt temanummer, tog redaktionen kontakt med ledande företrädare i Göteborg (Rutger Lindahl), Stockholm (Kjell Goldmann och Ulrika Mörth), Umeå (Magnus Blomgren och Torbjörn Bergman), Södertörn (Karl Magnus Johansson) och Växjö (Stefan Højelid). Till vår glädje var de alla intresserade av att medverka.

Flervetenskapligt samarbete blev på många ställen stridsropet för dagen, även om det ibland stötte på patrull: nätverk och centrumbildningar hamnade lätt på kollisionkurs med de etablerade ämnesinstitutionerna och deras intressen. Ofta drevs processen fram på initiativ av enskilda lärare och institutioner, som i fallet Göteborg, Stockholm, Umeå och Växjö, ibland av lärosätets ledning, som i Lund och på Södertörn. I några fall institutionliserades det nya samarbetet i nya centrumbildningar, som t.ex. i Göteborg med Centrum för Europaforskning (CERGU) och Lund med Centrum för Europaforskning (CFE).⁹ Ibland var det forskare med bakgrund i internationell politik som intog den ledande rollen, som i Stockholm, på Södertörn och i Lund,¹⁰ ibland de med expertis inom fältet komparativ politik – t.ex. parlament och partier – som i Umeå, Göteborg och Växjö. På några orter verkade ett fåtal entusiaster, på andra, som i Göteborg, hela grupper. Osv. Mönstret och erfarenheterna är starkt varierande men den gemensamma nämnaren är att vi kan tala om djärva, institutionella nybildningar med betydande livskraft som stått emot tidens tand. Tack vare dessa satsningar bedrivs det synnerligen kvalificerad forskning och utbildning om EU och Europa i Sverige än idag!

Nedan presenteras i tur och ordning hur europeiseringen gick till: vi börjar med Lund,¹¹ därefter kommer Göteborg, Stockholm och Umeå, och till slut, Södertörn och Växjö.

God läslust!

9 I Göteborg tog man tidigt itu med att samla intresserade krafter för att bilda ett gemensamt forskningsinstitut och så småningom ett Jean Monnet Centre of Excellence och i Lund, där Europa redan var ett begrepp (se Östling), var dåvarande rektorn Boel Flodgren starkt drivande för både inrättandet av en flervetenskaplig masterutbildning och ett Europacentrum med tre fakulteter som huvudmän. Se hennes bidrag i denna volym.

10 Vägen till Europa gick för Lund, liksom för Stockholm, via intresset för fenomenet "internationalisering", eller transnationalisering som det också kom att kallas. Statsvetarna i Stockholm och Lund var först i landet med att uppmärksamma och utforska detta fenomen. I Lund var det Lars-Göran Stenelo som var ansvarig och i Stockholm Kjell Goldmann. Ganska så snart anslöt sig också Janerik Gidlund i Umeå till kretsen.

11 Lundastatsvetarnas arbete med Europafrågorna redovisas mer detaljerat i en särskild uppsats, "Då Europa kom till institutionen", som ingår i en kommande institutionshistorik, *Statsvetenskapliga institutionens underbara öden och äventyr*, med utgivning under 2026.

Referenser

- Bergquist, Mats, 1970. *Sverige och EEC. En statsvetenskaplig studie av fyra åsiktsriktningars syn på svensk marknadspolitik 1961–62*. Stockholm: Norstedts.
- Gustavsson, Jakob, 1998. *The Politics of Foreign Policy Change – Explaining the Swedish Reorientation on EC membership*. Lund: Statsvetenskapliga institutionen.
- Haikola, Karl & Östling, Johan, 2025. *Review Essay: The Europeanisation of the Universities: An Emerging Topic of Historical Research*. Tillgänglig på <https://www.degruyterbrill.com/document/doi/10.1515/978311636726-011/html>.
- Johansson, Bengt A. W., 1963. "Europeisk integration. Olika grundattityder", s. 330–375 i Pär -Erik Back (red.), *Modern demokrati. Problem och debattfrågor*. Lund: Gleerups.
- Johansson, Leif, 2010. "Kronan på verket. Iakttagelser och reflexioner vid en genomgång av titlar på svenska doktorsavhandlingar i statsvetenskap under 120 år", i Magnus Jerneck & Björn Badersten (red.), *Kontraster och nyanser. Svensk statsvetenskap i brytningstid* (specialnummer av *Statsvetenskaplig tidskrift*, årg. 112, nr 5).
- Larsson, Allan, 2015. *Min europeiska resa*. Visby: GotlandsBoken AB.
- Lundqvist, Björn, Michalski, Anna & Oxelheim, Lars (red.), 2026. *Sammanhållning för ett slagkraftigt EU*. Stockholm: Santérus.
- Malmberg, Mikael af, 1994. *Den ståndaktiga nationalstaten: Sverige och den västeuropeiska integrationen*. Lund: Historiska institutionen.
- Stålvant, Carl-Einar, 1977. "Neutralitet och europeisk integration: en jämförelse mellan finländsk och svensk EEC-politik", *Finsk tidskrift* 1/2, s. 21–40.
- Stålvant, Carl-Einar, 1987/1991. *EG – politik, ekonomi, organisation – ett introducerande kompendium*. Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.
- SOU 1994:12. *Suveränitet och demokrati*.
- SOU 1996:158. *Sverige och EMU*.